

TÖRTÉNETÍRÓ ÉS POLITIKUS: LAMARTINE

Azonfelül költő, nagy költő. A sorrendet meg is fordíthatjuk a történetiség okán, hiszen az arisztokrata családból származó Alphonse de Lamartine (1790–1869) hírnevét az 1820-ban megjelent „Költői elmélkedések” (Médiations poétiques) című kötetével alapozta meg, amely az első igazi romantikus költemények gyűjteménye. Egy csapásra ismert lett, a verselők számára követendő példakép.¹ „Ő volt a romantika első nagy képviselője a francia lírában – s eszményi értelemben az utolsó lovagköltő a hajdani trubadúrok és Charles d’Orléans földjén” – írta róla Baranyi Ferenc.² Lamartine másik magyar méltatója és fordítója, Somlyó György prózai írásainak érzelmi gazdagságát és társadalomszemléletét hangsúlyozza, bár nem hallgatja el azt a véleményét sem, hogy „fennkölt és kissé megbízhatatlan poézis lengi be őket”.³ Ennek a megállapításának az érvényét kiterjesztette nagy történeti műveire is, s ez az eljárás nem tűnik önkényesnek, mert a költőből az 1830-as években politikussá lett Lamartine több megnyilatkozása is azt bizonyítja, hogy ez a poézis jelen volt politikai gondolkodásában, majd – 1848-ban – cselekvésében is, továbbá, hogy ennek a ténynek maga is tudatában volt. Álljon itt egy jellemző kijelentése 1848. február végéről, amikor – immár az Ideiglenes Kormány külügyminisztereként – a következő szavakat mondta egy párizsi diákküldöttségnek: „A legmagasabb fokú költészetet műveljük!”⁴ Aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy nem sok olyan külügyminisztert ismer az egyetemes történelem, aki ilyen nyilatkozatot tett.

Politikai pályafutásának rövidre fogott ismertetéséből sem maradhat ki néhány alapvető tény: mélyen vallásos és monarchista szellemiségű neveltetésének köszönhetően – egy évtizedes diplomáciai karrier után – 1833-ban konzervatív képviselőként került be a képviselőházba, előbb orléanista, később legitimista, azaz Bourbon-párti színekben. Beállítottágának megfelelően gondosan tanulmányozta a legitimizmus, egyben a Szent Szövetség legismertebb ideológusai, Joseph de Maistre és Louis de Bonald munkáit. Lamartine azonban sokkal összetettebb személyiség volt annál, hogysen egyetlen jelzővel (legitimista) illessük politikai meggyőződését. Konzervativizmusa kiegészült a magántulajdon érinthetlenségét hirdető polgári felfogással, továbbá felismerte az industrializálódó világ egyre súlyosbodó problémáját, a sokat emlegetett szociális kérdés horderejét. „A proletárok kérdése a legszörnyűbb robbanást fogja előidézni a mai társadalomban, ha a kormányon lévők elutasítják e kérdés vizsgálatát és megoldását” – jelentette ki 1835-ben elhangzott képviselőházi beszédében.⁵ „Profetikus” politikai felfogásának középpontjában ő maga állott. Szilárdan hitt abban, hogy a készülődő nagy társadalmi viharban csak egy kivételes képességekkel bíró történelmi személyiség lesz képes helytállni és megakadályozni súlyos társadalmi bajok bekövetkeztét. Egyszóval Lamartine küldetésstudattal rendelkezett, és ez egyáltalán nem ritka jelenség a francia történelemben. (Ennek a kérdésnek a kifejtésére e helyütt nincs mód.)

Mi volt az a cél, amit maga elé tűzött? És milyen eszközökkel kívánta elérni? Elvitathatatlan tény, hogy elutasított mindenfajta pártosodást, nem kívánta magát besorolni sem a jobb, sem a baloldal erői közé. „Soha nem lesz más célom, csak egy, egy szenvedélyem, a legnagyobb létszámú népcsoport jogos kérdése, amit én a tömegek politikájának nevezek. Ez az összes osztály és az összes érdek kibékítése, ellen-

téte az egoizmus és a kasztok politikájának. Frakció, párt? Igen, az összhangé és a harmóniáé.”⁶ Egyszóval a jövő, egy új társadalom embrének nyilvánította magát – nem csekély önbizalommal. És amikor a franciák egészen közel kerültek az általa megjósolt nagy földinduláshoz, 1847-ben, a júliusi monarchia vezetőitől azt követelte, hogy adják meg az általános választójogot, a parlamenti képviselők sérthetlenségének jogát, válasszák el az egyházat az államtól (erre mind csak 1905-ben fog sor kerülni), kapjon teljes szabadságot az ingyenes és általános oktatás, biztosítsák az olcsó árakat és hozzák létre a Közjótékonsági Minisztériumot (Bienfaisance Public). Ezzel a programmal az volt a célja, hogy lefegyverezze a „kommunisták” csábító propagandáját és csatlakozásra bírja a „demokratákat”. (E fogalmak képlekenysége, körvonalainak elmosódottsága jellemző arra a korra.) Ezek a követelések nagy népszerűséget szereztek neki, amely már-már bálványozásba ment át. Minden jel arra mutatott, hogy Lamartine az egyetlen olyan politikus Fanciaországban, akit emberi tisztessége, intelligenciája alkalmassá tesz arra, hogy elejét vegye egy társadalmi robbanásnak.

Az 1847-es esztendő más területen is nagy sikert hozott neki: megjelent legnagyobb szabású történeti műve, amelyben az 1789-es forradalom egyik legjelentősebb politikai irányzatának, a Gironde-nak a történetét dolgozta fel. Ezzel a kérdéssel azonban – az időrendet megtörve – csak Lamartine 1848-as szereplésének bemutatása után kívánok foglalkozni cikkem gondolati egységének megőrzése érdekében.

Az 1848-as februári forradalom és a nyomában létrejött köztársaság kezdetben nem cáfolt rá a fentebb taglalt várakozásokra. Lamartine akkor 58 éves volt. Bevették az Ideiglenes Kormányba, a külügyi tárcát kapta. Kétségkívül ő volt „a pillanat embere”, éspedig azért, mert ura volt a helyzetnek, kezében tartotta a forradalmi események irányítását. Nagy hasznát vette ékesszólásának, amelynek ebben az országban régi hagyománya van, gondoljunk csak a 18. századi forradalom híres szónokaira. Mai kifejezéssel élve „a kormány szócsövének” is nevezhetnénk őt, aki ráadásul a nemzetközi kapcsolatokban is megjelenítette, képviselte az új politikai rendszert.

Az ambiciózus külügyminiszter bel- és külpolitikai alapelveit az Európához intézett Kiáltványban fektette le 1848. március 2-án, szinte napokkal a februári forradalom győzelme után. Ez tulajdonképpen nem más, mint miniszteri körlevél a külképviseleti szervekhez a követendő irányelvekről. Lamartine nagyon érdekes fejtegetésében óva intette a francia diplomatákat a történelmi reminiscenciától, jelesül az eszlő, 1792-es köztársasággal való összehasonlítástól, mondván, hogy akkor „a nemzet nem volt egységes. Két nép élt egy országban. Rettenetes harc folyt két osztály között... Ma már nincsenek különálló és egyenlően osztályok: a szabadság felszabadított mindenkit, a törvény előtti egyenlőség egy szintre hozott mindenkit, a testvériség, amelyet kinyilvánítunk... egyesíteni fog mindenkit.”⁷ Ami a francia külpolitika vezérelvét illeti, a miniszter leszögezte, hogy az 1815-ös szerződéseket ugyan jog szerint nem létezőknek tekinti, „mindazonáltal ama szerződések területi korlátai olyan tények, amelyek alapul és a más nemzetekkel való kapcsolatának kiinduló pontjául fogad el”.⁸ Ez Lamartine: egy nagyon határozottnak tűnő deklarációt az európai status quo tiszteletben tartását ígérő „puha” mondat követ, márpedig a koronás uralkodókat nyilvánvalóan csupán ez utóbbi érdekelte, mindenekelőtt I. Miklós cárt, aki különben is mély megvetéssel kezelte Lajos Fülöpöt, a polgárkirályt és az egész júliusi monarchiát. Mivel a király a júliusi barikádharcosoknak köszönhette trónját, a cár szemében nem számított legitim uralkodónak.⁹ E kiáltvány szellemében a francia kormány nem nyújtott tényleges támogatást a kontinensen kitört forradalmaknak, illetve szabadság-

harcoknak, a Párizsba látogató küldöttségeknek be kellett érniük Lamartine választékosan fogalmazott, szépen hangzó ígéreteivel.

Belpolitikai tevékenysége lényegében ugyanezen a vágányon haladt, azzal a különbséggel, hogy a napról napra éleződő belső ellentétek kezelésére nem bizonyultak elegendőnek a cizellált szónoki remeklések. Köztudott, hogy a párizsi és vidéki munkások a munkanélküliség megszüntetésére, a munkához való jog deklarálására és legfőképpen a nemzeti munkaműhelyek létrehozására szorították a kormányt. Lamartine nem ismerte a munka világát, ellenezte ezeket a követeléseket és – némi képp sarkítva – a főváros belső, polgári kerületei mellé állt a külvárosok nyomorgó népével szemben. Minden magyarázatnál ékebben szól ebben az a kerek kis jelenet, amelyet az 1848-as francia forradalom történetének egyik szakértője, Jean Dautry mesél el monográfiájában. Február 25-én nagy tömeg lepte el a párizsi városháza előtti teret. Egy intelligens arcú, fiatal munkás – puskával a kezében – belépett az Ideiglenes Kormány tanácstermébe. „Polgártársak – jelentette ki –, a forradalom már 24 órája győzött, a nép pedig még mindig várja eredményeit. Azért küldött engem, hogy megmondjam önöknek: nem tűri tovább a halogatást. A munkához való jogot akarja, mégpedig azonnal.” Lamartine ekkor csillapítani akarta a munkás szenvedélyes fellépését, mire az kifakadt: „Elég a beszédből, elég a szóvirágokból! A népnek elege van belőle. Ő az úr, és azt parancsolja önöknek, hogy minden további késedelem nélkül deklarálják a munkához való jogot.”¹⁰ Ennek a szópárbajnak a jelentősége tökéletesen világos: a forradalom során igen erőteljes formában megfogalmazott reális érdekekkel Lamartine csupán az „általános testvériesülés” eszméjét sugarcó dikciókat tudta szembeszegezni, márpedig a politika köztudottan az érdekek képviselőiténak a tudománya. És miután elítélte az 1848 júniusában kitört munkásfelkelést, népszerűsége rohamosan csökkent. A végkifejletet az 1848. december 10-i köztársaságielnök-választás jelentette, amikor is a Louis Bonaparte-ra adott, majdnem négy és fél millió szavazattal szemben ő mindössze 18 ezer voksot mondhatott a magáénak. Kudarccal, meghozzá tökéletes kudarc. A februári forradalom magasba, politikai pályafutása zenitjére repítette, hogy pár hónapi tündöklés után alázuhanjon egy mély szakadékba, ahonnan már nem tudott kikecmeregni. Szerencsére azonban nemcsak politikus, hanem történetíró is volt.

Az 1847-es év fontos mérföldkő a 18. századi francia forradalom historiográfiájában: három nagy formátumú mű jelent meg Jules Michelet, Louis Blanc és Lamartine tollából. (A közlegő vihar előszelc? Vagy csupán a felkészülés és megírás véletlen egybeesése?) Lamartine „Histoire des Girondains”-je aratta a legnagyobb sikert a három feldolozás közül. („A girondiak története” címmel 1865-ben magyarul is megjelent öt dupla kötetben.)

Célkitűzését meghatározva abból indult ki, hogy e „párt” története „a gondviselés által az újabb kor legnagyobb drámájának központjába helyezve egy egész korszak eszméjét, szenvedélyét, hibáit, erényeit egyesíté magában”.¹¹ Számos kitűnő, esetenként szellemes megállapítása másfél század múlva is kiállja a kritika próbáját. Lássunk néhány példát! A „jó polgárok reményeit” megtestesítő „girondiak előtt egyedül a szabadságnak volt varázsa”¹², s ezt a központi gondolatot másutt, más kifejezésekkel bőven részletezte. Tulajdon-értelmezése ugyan a birtokosok érdekeinek felelt meg, de abban igaza volt, hogy a francia forradalom arra szolgált, hogy a tulajdont egyenlőbbé és minden ember számára hozzáférhetővé tegye, nem pedig arra, hogy lerombolja.

Érdekes, hogy bár mind gondolatilag, mind érzelmileg a Gironde-dal azonosult, ennek legfőbb ellenfelétől, Maximilien Robespierre-től nem tagadta meg clismerését. „Életének egy célja volt, és e cél nagy: az okosság uralma a demokrácia által. Van egy rugója, és e rugó isteni: ez az igazság szomja: van egy cselekvése, és e cselekvés dicséretes: ez halálos harca a véték, a hazugság és önkényuralom ellen... Végre van egy eszköz, és ez az eszköz most törvényes, majd átkos: ez a népszerűség. Ő hízeleg a népnek minden áron. Felkelti gyanúját, felébreszti gyűlölségét, ingerli haragját, elmérgesíti a bosszút. Megnyitja a társadalom testének ereit, hogy meggyógyítsa a rosszat.” Következő mondatát akár még az antijakobinizmusáról közismert François Furet is leírhatta volna. „Ő (ti. Robespierre) nem akarja a rosszat, hanem elfogadja.”¹³

Módszerét tekintve ki kell emelni érzelmdús, fennkölt stílusát, amely a girondisták ábrázolásában érvényesült, jakobinus ellenfeleiket viszont nem kímélte tollával. Legfőképpen Jean-Paul Marat-ra, „a nép barátjára” vonatkozik ez a megállapítás. „Marat külalakja hasonló volt lelkéhez – írta. – Kicsiny, sovány, csontos teste a belső tűz által elégettnek látszott. Testén máj- és vérfoltok látszódtak. Szemei kiállók és merevek voltak, úgy látszott, mintha nem tűrhették a teljes világosságot... Robespierre öltözetében tisztaságot és izlést mutatott. Marat póriasságot és rondaságot.”¹⁴

Amikor viszont Marat gyilkosáról, Charlotte Corday-ról írt (külön fejezetet szentelt neki), minden írói vénáját mozgósította annak érdekében, hogy légius alakját az egekbe emelje. Erről tanúskodik például vérpadi megjelenésének leírása. „Midőn a vádlott közeledett, kárhóztató tompa moraj zúgott végig a tömegben. De alig vált ki a tömeg közül, és vont magára minden tekintetet természetfeletti szépsége által, a haragnak e moraja érdeklődéssé és bámulattá változott át. A pillanat ünnepélyessége által fellelkesült s a felindulástól kipirult vonásai, megszilárdulva és megneemesülve a véték nagysága által, melyet lelkében és homlokán erényként viselt; végül a kevélység és szerénység elvegyülése magatartásában, egész alakjának oly kellemet kölcsönöztek, amely megzavart minden lelket és szemet: még bírái is vádlottaknak látszóttak előtte.”¹⁵

Hőseinek s általában a kor szereplőinek romantikus sallangokban bővelkedő jellemrajza a mai kor izlésétől nyilvánvalóan idegen. A rokon- és ellenszenveknek ez a buja áradása azonban – végső elemzésben – azt a célt szolgálta, hogy feltétlenül igazolja a „történelem”-nek, valójában magának Lamartine-nak az ítéletét a girondistákról, akiket ma a liberalizmus korai képviselőinek tart a történelem- és a politikatudomány.

Könyve legvégén három hibájukat ismerte el. Az első: nem voltak elég bátrak, amikor véleményt nyilvánítottak, vonakodtak kikiáltani a köztársaságot. A második az volt, hogy „fondorkodtak” az 1791-es alkotmány ellen. Végül a Konvent időszakában kormányozni akartak, holott harcolniuk kellett volna. A folytatásban azonban a mérleg pozitív irányba billen el. „De volt három erényük, melyek az utókor szemében helyrehozzák a hibáikat. Bálványozták a szabadságot. Megalapították a köztársaságot, ez idő előtti valóságát a jövő kormányformáknak. Végre meghaltak, hogy megtagadják a népnek a vért. A jövő ítéletében dicsőség és bocsánat van számukra. Meghaltak, mert nem akarták megengedni a szabadságnak, hogy bemocskolja magát, és emlékoszlopokra a történelem azt a feliratot fogja vénsi, melyet Vergniaud saját kezével vésett börtöne falába. Potius mori quam foedari! ›Inkább meghalni, mint vétkezni!‹¹⁶

Lamartine oeuvre-jének még e nagyon vázlatos bemutatása során sem maradhat említetlen az a vitathatatlan tény, hogy több tekintetben is megelőzte saját korát. A szociális kérdés jelentőségének felismerésén túl egy másik, hasonlóképpen nagy horderejű probléma is élénken foglalkoztatta: a nemzetiségek kérdése. Minden nemzet függetlensége mellett szállt síkra, s ez még akkor is elismerést érdemel, ha nem feledkezünk el sikertelen 1848-as tevékenységéről. „Jobban szeretem a szabadságot, mint bármelyik határt.”¹⁷

Szorosan összefügg ezzel a nézetével a béke szeretete. Azt hirdette, hogy százszor több patriotizmus van a békében, amely az egész emberiséggel számol, mint a szűkkeblű nacionalizmusokban, hogy mai kifejezéssel éljünk. A napjainkra már jellenné vált jövőt álmolta meg „A béke marseillaise-c” című költeményében:

„Folyj büszkén, szadon a völgyek lágy ölében,
népek közt, Rajna te, nyugatnak Nílusa,
sodorva vidd tova, ússzék medredbe mélyen
a partidon lakó népeknek bosszúja,
a piros frank s a kék germán vér habjaidnak
szép tükrét ezután többé nem festi meg,
ágyú nem dönti le talapatát a hídnak,
amelyen át egy nép másiknak nyújt kezét.”

És az egyik versszak elején feltette azt a fájó kérdést, amire tulajdonképpen ma sincs teljes értékű válasz:

„Nép népet mért gyűlöli? Korlátokat miért von
egymás között, miken áttör az Úr szeme?”¹⁸

Igazat kell adnunk Lamartine egyik mai méltatójának, aki szerint ő „meghirdeti és előkészíti a jövőt.”¹⁹

Jegyzetek

1. Histoire de la littérature française. Paris, 1966. 161.
2. *A. de Lamartine: Búcsú a tengertől.* Válogatott költemények. Bp. 1994. 8. Baranyi Ferenc előszavából kitűnik, hogy ez az első önálló verseskötete magyar nyelven.
3. *A. de Lamartine: Graziella.* Bp. 1980. 203.
4. Idézi *J. Dautry: Az 1848-as francia forradalom és a köztársaság.* Bp. 1981. 122.
5. Centenaire de la mort d'Alphonse de Lamartine. Actes du Congrès. III. Maçon, 1969. (továbbiakban: Actes) 333.
6. Actes 365.
7. Nyugat-Európa és Amerika 1789–1918. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. I/1. Bp. 1970. 274.
8. Uo. 276.
9. *Vadász Sándor: Lajos Fülöp, a Polgárkirály.* In: Aetas, 1994/2. 43–72.
10. *J. Dautry: i. m. 104–105.*
11. *A. Lamartine: A girondiak története.* Pest, 1865. 1. k. 1. (Történetírói teljesítmények méltatására ld. még *Vadász Sándor: Emberek és eszmék a francia forradalomban 1789–1799.* Bp. 1989. 19–23.)
12. Uo. 3. k. 39.
13. Uo. 10. k. 151–152.
14. Uo. 5. k. 79–80.
15. Uo. 7. k. 183.
16. Uo. 8. k. 120.
17. Actes 332.
18. *A. de Lamartine: Búcsú a tengertől.* i. m. 72.
19. Actes 374.